

Ὄταν σηκώνεται ἡ αὐλαία τοῦ Ἐγώ, πού μᾶς
 χωρίζει ἀπὸ τὴν Ἀνθρωπότητα — τὸ Μὴ ἐγώ,
 — ἡ ζωὴ μας πλουτίζεται ξαφνικά, ἀποκτᾶ
 ἓνα διάπυρο νόημα, ἀνοίγεται σὲ νέους δρό-
 μους, σὲ νέους ὁρίζοντες, ἀνυποψίαστους πρὶν.
 Ἡ ἀγάπη φουντώνει τότε, ἀπλώνεται σὲ κάθε
 ἵνα μας καὶ σὲ κάθε κύτταρό μας. Ἡ διαγωγή
 μας ἀλλάζει ρυθμό, ὕφος, σκοπό, κατεύθυνση.
 Ἡ σκέψη μας, τὸ αἶσθημά μας, ἡ δράση μας
 ἀνανεώνονται. Κι ἐμπρὸς στὰ ἔκθαμβά μάτια
 μας μιᾶ νέα Ἡμέρα, πού τὴν νοιώθουμε ἀβασί-
 λευτη, ἀνατέλλει: ἡ ἡμέρα τοῦ Ἀνθρώπου!

Ἡ ἐνόραση εἶναι ἓνα φῶς φευγαλέο πού ἴσως
 νά μὴν ξανάρθει. Μὴν ἀφίνετε νά χαθεῖ αὐτό
 τὸ φῶς γιατί εἶναι πολύτιμο. Προσπαθῆστε
 νά τὸ διατηρήσετε ὅσο μπορεῖτε περισσότερο
 στὴ μνήμη σας, νά τὸ διαφυλάξετε στὸ νοῦ καὶ
 στὴν καρδιά σας. Ἀλλοίμονο, ἂν ἀφίσει κανεὶς
 νά σβῆσει μέσα του ἡ πρώτη ἐντύπωση τοῦ
 ἐνοράματος, ἡ παράξενη, ἡ συγκινητικὴ ἐντύ-
 πωση πού δοκιμάζει κανεὶς τὴ στιγμὴ πού
 μπαίνει, μὲ μιὰ προσπάθεια πνευματικῆς συμ-
 πάθειας, σὲ ὅ,τι ἔχουν μοναδικὸ καὶ
 πιὸ ἀληθινὸ τὰ πράγματα.

Σᾶς ἐμπιστεύομαι ἕναν ἀληθινὰ εὐχρηστο τρόπο γιὰ νὰ τηρῆτε αὐτὴ τὴ δύσκολη χριστιανικὴ ἐντολή : τὴν ἐντολή «Οὐ ψεύδεσαι !». Νὰ συνηθίσετε ἐκεῖνες τὶς σωτήριες ἀποσιωπήσεις, θέλω νὰ πῶ ἐκεῖνες τὶς ὁμιλίες μὲ τὸν διαλείποντα σφυγμό, ἐκεῖνες τὶς φράσεις ποὺ δὲν ἔχουν στίξη ὀρθή ἢ συστηματική, ἐκεῖνες τὶς ἐξομολογήσεις τὶς ὄλο χάσματα καὶ ἄλματα καὶ κενά, ἐκεῖνες τέλος τὶς ἐξηγήσεις μὲ τὶς αἰφνίδιες τομές στὰ πιὸ ἐπικίνδυνα σημεία τους καὶ μὲ τὶς ἀπροσδόκητες, τὶς ἀπροετοιμαστές ἐνάρξεις. Ναί, φίλε μου : ἀποσιωπώντας, δὲν δοκιμάζουμε ποτὲ τὸν κίνδυνο τῆς ἀλήθειας, δὲν πέφτουμε ποτὲ στὸ ἀδίκημα τοῦ ψεύδους. Ἀποσιωπώντας, ἀποφεύγουμε τοὺς πιὸ ἐπικίνδυνους σκοπέλους τῆς ἀλήθειας, χωρὶς νὰ τὴν προδίνουμε ἢ νὰ τὴν πληγώνουμε ἀνεπανόρθωτα. Ἀποσιωπώντας, εἴμαστε πάντα «ἐπέκεινα τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ ψεύδους».

Περνοῦμε πολὺ συχνὰ ἔμπρὸς ἀπὸ τὴν ἀλήθεια χωρὶς νὰ μποροῦμε νὰ τὴν συλλάβουμε, νὰ τὴν καταλάβουμε, νὰ τὴν στοχαστοῦμε. Κι ἄξαφνα, μιὰ μέρα, σὲ μιὰ ὥρα βαθειά, χωρὶς νὰ ξέρουμε — λογικὰ — γιατί ἡ ἀλήθεια μᾶς πολιορκεῖ, μᾶς γεμίζει κυριαρχικὰ τὰ μάτια, ἀνοίγεται στὸ στοχασμό, ὅπως τὸ ρόδο ἀνοίγει τὰ πέταλά του στὴ θαλπωρή. Τὸ ὄραμα βρίσκει ἄξαφνα τὸ πλαίσιο του. Αὐτὸ τὸ πλαίσιο, μὲ τὰ ἐλαττώματα καὶ τὰ προτερήματά του, εἶναι ἡ τιμὴ — καὶ ἡ εὐτυχία — τοῦ φιλοσόφου. Τὸ ὄραμα ζεῖ μυστικὰ μέσα στὴ σκέψη ὄλων, ἀνήκει στὸ χρόνο καὶ στὴν αἰωνιότητα, — εἶναι ἡ συλλογικὴ πνευματικὴ πείρα στὴν ὑπέρτατη ἔννοιά της, ἀπὸ ὅπου καὶ ἐξαρτᾶται ὅ,τι ξέρουμε ἔξω καὶ πέρα ἀπὸ τὸ φωτεινὸ ὄραμα τῆς ἡμέρας.

Ἡ Ἑλλάς, ἡ κλασσικὴ Ἑλλάς εἶναι παροῦσα πάντοτε κι ἀγαπητὴ στὴ σκέψη μας. Τίποτα δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς κάνει νὰ τὴν ἀποξεχάσουμε. Καὶ λαχταροῦμε πάντοτε νὰ ξαναζήσουμε τὴν τραγικὴ γαλήνη τῆς καὶ τ' ὄνειρό τῆς, νὰ τὴν χαροῦμε ἄδολη καὶ ὠραία, ὅπως ἦταν, χωρὶς τὶς σκέψεις καὶ τὰ αἰσθήματα ποὺ τῆς προσθέσανε οἱ ἐπίγονοι. Ναί, παντοῦ, καὶ στὴν πιὸ ἅγια μοναξιά μας, ἡ Ἑλλάς μᾶς πολιορκεῖ, θέλει νὰ μᾶς ὑποβάλει τὸ ρυθμό τῆς, τὸν παλμό τῆς, τὸ ἀκάθεκτο μένος τῆς. Κάτι περισσότερο ἀκόμη: μᾶς πειθαρχεῖ τὴν ἐσωτερικὴ μας ἔκφραση. Μᾶς κάνει συχνὰ νὰ χάνουμε τὸ πρόσωπο τῆς ἐποχῆς μας.

Συχνὰ μᾶς ἐκμηδενίζει.

Ὁ Πλάτων ! Μ' εὐλάβεια καὶ θαυμασμὸ προ-
 φέρουμε πάντα τὸ θεῖο αὐτὸ ὄνομα. Δυόμιση
 σχεδὸν χιλιετηρίδες κριτικὴ ἀνάλυση καὶ ἐμ-
 βάθυνση ἐπλεξαν γέρω του ἓνα φωτοστέφανο
 κι ἄπλωσαν στὸ βάθος του ἓναν ἐπτάχρωμο
 οὐρανὸ πὸν γοητεύει κοὶ δεσμεύει τὰ μάτια
 κάθε ψυχῆς. Ἡ πνοὴ τοῦ θαυματοῦ πὸν φυ-
 σάει μέσα μας δὲν ἀφίνει ποτὲ ν' ἀνατείλει ἢ
 ἀμφιβολία, ὁ δισταγμὸς, ἢ ἐπιφύλαξη. Παρα-
 κολουθοῦμε τὴ μεγαλειώδη τροχιά πὸν δια-
 γράφει σὲ κάθε αἰῶνα καὶ δεχόμαστε σιωπη-
 λοὶ τὸ ἀνέσπερο φῶς τῶν ἰδεῶν του. Ἀπέραν-
 το πνεῦμα ! Θυμοῦμαι ἓναν ὠραῖο χαρακτη-
 ρισμὸ γιὰ τὸ Λεονάρντο ντὰ Βίντσι : « Μπο-
 ροῦμε νὰ διαισθανθοῦμε τὰ ὄρια τοῦ πνεύμα-
 τός του, ὄχι ὅμως καὶ νὰ τὰ καθορίσουμε ». Νομίζω πὸς ὁ
 χαρακτηρισμὸς αὐτὸς ταιριάζει, πολὺ περισσότερο ἴσως, στὸν Πλάτωνα.
 Ὡς φιλόσοφος ἄσκησε τὴ μεγαλύτερη καὶ τὴ
 διαρκέστερη ἐπιρροή. Μᾶς ἀποκαλύφθηκε ὅ-
 μως καὶ μεγάλος καλλιτέχνης : ὁ φιλοσοφικὸς
 στοχασμὸς του εἶναι λαξευμένος πάντα μὲ τὴ

σμίλη τοῦ γλύπτη, εἶναι χρωματισμένος πάντα
μὲ τὸ χρωστήρα τοῦ ζωγράφου, εἶναι οἰκοδο-
μημένος πάντα μὲ τὴν ἀγρυπνὴ ἐπίβλεψη τοῦ
ἀρχιτέκτονα. Οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι μορφοποι-
οῦσαν μὲ κριτήρια αἰσθητικὰ τὶς ἀντιλήψεις τους
γιὰ τὸν Ἄνθρωπο καὶ γιὰ τὴ Ζωή. Ἡ τέχνη
ἦταν ἡ ἔννοια ἢ ἡ ἀποψη ποὺ δέσποζε στὸ πνεῦ-
μα τους. Ὁ Πλάτων ἐνσάρκωσε καλλίτερα ἀπὸ
κάθε ἄλλον Ἕλληνα τὶς αἰσθητικὲς αὐτὲς ροπὲς
τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος. Καλλιτέχνης ἀπα-
ράμιλλος, ἐκθέτει τὶς ἰδέες του μὲ δύναμη,
μὲ χάρη, μὲ ἀβίαστη φυσικότητα. Οἱ διάλο-
γοί του εἶναι φιλοσοφικὲς πραγματεῖες καὶ
μαζὶ ποιήματα. Ὁ μεταφυσικὸς καταφεύγει
συχνὰ στὰ μαγικὰ πετάγματα τοῦ μυθοποιοῦ
καὶ στὰ λυρικὰ δράματα τοῦ ποιητοῦ. Πλου-
τίζει τὴ διαλεκτικὴ του μὲ μύθους καὶ θρύλους
καὶ παραβολὰς καὶ μεταφορὰς στὸ ὄρατο καὶ
στὸ ἀόρατο, ποὺ τὶς κεντᾶ μ' ἀπαράμιλλη δε-
ξιότητα στὸ φιλοσοφικὸ του καμβᾶ. Κάθε στιγ-
μὴ, σὲ κάθε σχεδὸν σελίδα, σκίζει τὸ δίχτυ τῆς
διαλεκτικῆς, γιὰ νὰ προβάλλει, διάστικτο ἀπὸ

ἤσκιους, τὸ ἄρρητο καὶ τὸ ἀπροσπέλαστο, τὸ
θεῖο νόημα τοῦ ἐλληνικοῦ «κόσμου».

51

Ἡ γοητεία τοῦ Πλάτωνος εἶναι σταθερή. Καὶ
κάθε φορά πού τὸν διαβάζουμε ἢ τὸν μελετοῦμε,
δοκιμάζουμε μιὰ ἐντύπωση τόσο μαγικὴ ὅσο
εἶναι ἐκείνη πού μᾶς δημιουργεῖ ἡ μεγάλη
τέχνη: ἡ ἀττικὴ τραγωδία, ἡ ἐλληνικὴ πλα-
στικὴ, ἡ ζωγραφικὴ τῆς Ἀναγέννησης ἢ ἡ
νεώτερη συμφωνικὴ μουσικὴ. Ναι, ἡ γοητεία
τοῦ Πλάτωνος ἦταν, εἶναι καὶ θὰ μείνει στα-
θερὴ. Κι ὅποιος αὔριο ἢ μεθαύριο ἢ στοὺς αἰ-
ῶνες τῶν αἰῶνων θὰ γνωρίζει τὰ ἔργα τοῦ με-
γάλου του πνεύματος, θὰ αἰσθάνεται ξαφνικὰ
— ὅπως ἐμεῖς — πὼς βρίσκεται σὲ ψηλὲς βου-
νοκορφές, ὅπου ἡ ἀτμόσφαιρα θὰ εἶναι ἀραιή,
μὰ ὅπου τί ὀρίζοντες, τί φέγγος, τί ἀβασίλευ-
τη αὐγὴ θὰ χτυπάει τὰ μάτια του καὶ τί πνοὲς
θεῖες θὰ δροσίζουν τὴν ψυχὴ του!

Ἐφίνω πλάϊ μου τὰ βιβλία τοῦ Νίτσε καὶ σημειώνω τὶς πρώτες παρατηρήσεις μου: Ἡ φιλοσοφία τοῦ Νίτσε εἶναι λυρική καὶ γραφική. Γοητεύει, κατακτᾷ, ἐνθουσιάζει. Εἶναι μιὰ ἐγχρωμη προβολὴ εἰκόνων καὶ λόγων, ἕνα ταξίδι στὰ θεατὰ καὶ τὰ ἀθέατα τοπία τῆς καρδιάς καὶ τοῦ νοῦ. — — Καμμιά κεντρόφυγη δύναμη δὲν ἔπεισε τὸ Νίτσε νὰ ἐγκαταλείψει τὴν «πρὸς ἑαυτὸν ἔλξιν», τὴ μαγικὴ ἐκείνη δύναμη ποὺ συγκεντρώνει τὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξὴ στὸν ἑαυτό της. Κι ὁμως, μοῦ φαίνεται πὼς ξαναζῶ τώρα (τώρα ποὺ συλλογίζομαι τὴ θεία δύναμη τοῦ ἐγωκεντρισμοῦ) τὶς ζεστὲς ἐκεῖνες νύχτες τῆς ψυχῆς, τὶς σιωπηλὲς καὶ ὑποβλητικὲς, ποὺ μιὰ περίεργη διάταξη, μιὰ ἀνεξήγητη κίνηση ἐκ τῶν ἔσω πρὸς τὰ ἔξω, ἔσπαζε μέσα μου τὶς πέδες τοῦ ἐγὼ καὶ μὲ σφεντόνιζε ἀνυπεράσπιστο στοὺς δμόφυχους καὶ δμόρρυθμους στροβιλισμοὺς τῆς ζωῆς... — — Εἶναι ἀφετηρία τοῦ Νίτσε ἡ ἐλληνικὴ ἀγωγή καὶ τὸ κλασσικὸ πνεῦμα; Ὁ διονυσιασμός του ξεπηδάει ἀπὸ τὶς εὐγενέστερες ἐλληνικὲς πηγές. Μιὰ

ἔσωτερικὴ ὁρμὴ, ἀμετάπειστη καὶ ἀκαταμά-
χητη σὰν τὴ ζωὴ, τὸν φέρνει στὴν Ἑλλάδα,
στὴν ἀρχαία δωρικὴ Ἑλλάδα, πού ζοῦσε πλάϊ
στὶς Θεές καὶ στοὺς Θεούς, κι ἔντυνε πόλεις,
ἀνθρώπους καὶ τοπία μὲ τὸ φόρεμα τῆς ἀπολ-
λώνειας ὁμορφιάς. Ἄς θυμηθοῦμε τὰ λόγια
του : «Μακαρισμένε λαὸ τῶν Ἑλλήνων ! Πόσο
μεγάλος πρέπει νὰ εἶναι ἀνάμεσά σου ὁ Διό-
νυσος, ὥστε ὁ Δῆλιος Θεὸς νὰ θεωρεῖ ἀπαραί-
τητα τέτοια μάγια γιὰ νὰ γιατρέψει
τὸ διθυραμβικὸ σας μεθύσι !»